

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-24>

УДК 004.38:373.3.16:5(045)

Тихоненко Н.І., Чичкало І.Л.
Науковий ліцей № 3 Полтавської міської ради

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ЯК ІНСТРУМЕНТА РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ

Анотація. У статті досліджено умови формування теоретичної бази знань учнів з основ медіаграмотності й практичних навичок ефективної та безпечної взаємодії з інформацією, отриманою з медіаджерел, у тому числі з урахуванням використання засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденній практичній, зокрема, навчально-пізнавальній діяльності учнів та їхньому міжособистісному спілкуванні. У роботі з'ясовано, як упровадження медіаграмотності в освітній процес сприяє розвитку критичного мислення, навичок розуміння прихованого змісту того чи іншого повідомлення, протистоянню маніпуляцій свідомістю індивіда з боку масмедіа.

Ключові слова: медіаграмотність, маніпулятивні впливи, кіберпростір, критичне та креативне мислення.

Tyhonenko Nataliya, Chychkalo Iryna
Scientific Lyceum #3 in Poltava

DEVELOPING MEDIA LITERACY SKILLS BASED ON COMPETENCY APPROACH AS A TOOL FOR DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL THINKING

Summary. The article deals with the conditions of developing a theoretical foundation of students' basic media literacy knowledge as well as practical skills of effective and safe interaction with information received from various media sources, including the use of modern information and communication technology in practical daily life, namely during the study process and interpersonal communication. The article explores how integrating media literacy into the educational process can help foster critical thinking, as well as the skills of understanding the implicit meanings of different messages, and the ability to counteract the manipulation of individual conscience on part of mass media outlets. A real-life illustration thereof can be derived from the experience of Scientific Lyceum #3 in Poltava, where media literacy is integrated in humanitarian subjects. In practice, this is carried out through working on scientific research projects, individual mini-projects, learning to differentiate between and compare the effects of different sources of audiovisual information (e.g. in World Literature lessons, when comparing books to their film adaptations) etc. The authors' hands-on experience allows them to speak not only to the theoretical background of their research work, which is based on the competency approach, but also introduce a number of useful real-world examples which might be of interest to fellow educators. It is stated that the main objectives of increasing media literacy among students include developing the skills of interacting with diverse forms of media, critical thinking, successful interpersonal communication, facilitating creativity and the ability to analyze and interpret information from various sources as well as express oneself through the means of modern technology. Furthermore, the diversity of tools employed over the course of the lessons ensures that the learning process retains its exciting and engaging nature for the students. The article might be of interest to teachers, students, and anybody who is interested in media literacy within humanitarian subjects and practical application thereof.

Keywords: media literacy, manipulative influences, cyberspace, critical and creative thinking.

Постановка проблеми. В умовах розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних мереж необхідно не лише широко впроваджувати, а й інтегрувати в навчальні програми медіаосвітні елементи, які є складовою навичок всебічного аналізу отриманого матеріалу, уміння розпізнавати факти й судження, виявляти мову ненависті та фейки, протидіяти маніпуляціям. Зважаючи на концепції реформи Нової української школи, потрібно вже сьогодні розвивати медіаграмотність та формувати в ліцеїстів в рамках освітнього процесу компетентності такі, як: інформаційно-цифрову, учитися впродовж життя та загальнокультурну грамотність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових дослідженнях Р. Кьюбі, Дж. Поттер та В. Вебер приділяли значну увагу розвитку медіаграмотності та медіакультури особистості. Л. Мастерман обґрунтував сім причин актуальності медіаосвіти в сучасному світі, а

також визначив чотири найважливіші області медіаосвіти. Висвітлення актуальних проблем медіапсихології представлено в роботах О. Боришпольця, Л. Найдьонові, О. Голубевої, О. Волошенюка. Український учений В. Робак виокремив три основні рівні медіапедагогіки. На сьогодні ж потребують додаткового дослідження методи упровадження медіаграмотності в освітній процес.

Мета дослідження. Узагальнити та систематизувати форми й методи підготовки нової генерації до сприйняття різнопланової інформації, розуміння та усвідомлення наслідків її впливу на психіку особистості, опанування сучасних способів спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів.

Для вирішення мети були окреслені завдання:

- захистити учнів від медійних маніпуляцій;
- навчити вирізняти правдиве повідомлення від фейкового;
- розвивати критичне та креативне мислення підрастаючого покоління в інформаційному просторі;

– формувати навички медіаграмотності вчителів і викладачів у напрямку медіаімунітету особистості;

– використовувати як педагогам, так і здобувачам освіти ресурси медіаграмотності в освітньому процесі для сприйняття учнями цілісної картини світу та взаємодії з соціумом.

Виклад основного матеріалу. З 1 вересня 2019 р. в Науковому лиціі № 3 Полтавської міської ради упроваджується два проекти: «Медіаграмотність для юних науковців» та «Медіаграмотність для освітян», основне завдання яких полягає в наскрізній інтеграції навчання медіаграмотності на уроках учителів-предметників; формуванні адаптаційного середовища для учнівської молоді; використанні аудіовізуальної інформації для сприйняття підлітками цілісної картини світу та взаємодії з соціумом; умінні ставити запитання з приводу головної думки медіатексту, вираженні власної позиції з приводу його змісту (точність, доречність, упередженість тощо) і форми; застосовуванні правил культури спілкування в інформаційному суспільстві та знань методів захисту від можливих негативних впливів у процесі масової комунікації.

Одним із головних завдань закладу є підготовка особистості, здатної до інноваційної діяльності. Сучасний випускник, на переконання як педагогічного колективу, так і учнівського самоврядування – це лідер, який усвідомлено та вважено приймає системні рішення, у тому числі в критичних ситуаціях.

Становлення відповідальної молоді в реаліях українського та міжнародного інформаційного простору змушує кожного з нас вміти розрізняти факти й судження, протидіяти маніпуляціям та ігнорувати фейки. Виховати ж свідомих громадян може лише наставник, здатний як до рефлексії й критичного мислення, тобто психологічних механізмів медійної грамотності, так і до медіаторності. Зважаючи на розвиток медіакомпетентності сучасного вчителя, провідні фахівці Наукового лицію № 3 пройшли навчання на тренінгах «Вивчай та розрізняй» за підтримки IREX (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів) спільно з Академією української преси. З жовтня 2019 року під час проведення уроків суспільно-гуманітарного циклу учителі активно розпочали впроваджувати елементи медіаграмотності для учнів 8-9 класів відповідно до розробленої програми проекту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», де ліцеїсти мали можливість перевірити та систематизувати отриману з різних джерел інформацію, висунути гіпотези й оцінити альтернативи, обґрунтувати власну позицію, розвінчати міфи й стереотипи щодо ролі жінки в XIX та XX століттях, аналізувати медіаманіпуляції в різних відеоіграх, здобувати навички щодо безпеки в соцмережах, навчатися етиці спілкування в інтернеті та як протидіяти кібербулінгу й психологічному насиллю онлайн тощо.

Зважаючи на швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, щоденне використання дітьми мобільних телефонів, гаджетів, планшетів та іншої цифрової техніки, інколи безконтрольне перебування в соціальних мережах, головною метою педагогічного

колективу було долучити до проекту «Упровадження медіаграмотності для юних науковців» й учнів 5-7 класів, а також проаналізувати об'єктивність старшокласників щодо медійного впливу на особистість.

Маючи можливість щоденно проводити тематичні уроки-колективи, учителями Тихоненко Н.І. та Чичкало І.Л. було розроблено та запропоновано мініпроекти для учнів 5-7 класів у рамках реалізації методичної проблеми «Дослідницько-орієнтоване навчання як інструмент формування та розвитку ключових компетентностей і наукового мислення особистості, здатної до інноваційної діяльності».

Провідною формою організації ефективної освітньої діяльності на уроках зарубіжної літератури є навчально-дослідницький проект, що дозволяє створити умови для формування навичок аналізу художнього тексту, інтеграції фактичних знань і умінь, освоєння нових способів діяльності, самостійного конструювання нових знань, набуття медіа-інформаційних компетенцій. Крім мотивованого засвоєння програмного контенту, це обумовлює розвиток усіх рівнів читацької грамотності. Навчальні дослідження, як правило, здійснюються в групі, що обумовлює розвиток навичок кооперативної взаємодії.

Учителі-філологи активно використовують екранізацію програмних творів, але ніколи не діють за принципом «подивитися замість прочитати». Перегляд кінофільмів допомагає порівняти авторський текст з режисерською інтерпретацією та власним баченням якось події. Обов'язковим є проведення порівняльної характеристики героїв, сюжетних ліній, засобів зображення.

Подобається учням і уявне інтерв'ю з письменником, літературним героєм. Ця вправа потребує змістовної обізнаності з певного питання, тобто опрацювання декількох джерел, що можуть подавати суперечливі відомості, критичне сприймання їхнього змісту, підготовка запитань, презентація власної точки зору, якщо потрібно, то й її обґрунтування, аргументація. Цікаво учням самостійно побути в ролі маніпуляторів. Спочатку діти ознайомлюються з маніпулятивними технологіями, які використовуються під час створення, наприклад, реклами. Кожна технологія підкріплюється прикладами. Потім учні отримують завдання створити рекламу якогось твору, героя, предмету для певної цільової аудиторії, використовуючи маніпуляції.

Ще один вид роботи з учнями – це скрайбінг.

Головна мета скрайбінгу на уроках зарубіжної літератури – допомогти учням краще опанувати зміст художнього твору та запам'ятати сенс нової інформації завдяки залученню візуалізації. Окрім презентацій учителю доцільно разом з учнями створити скрайбінг-історії.

Прикладом такої діяльності є створення мініпроектів «Уроки мудрості Маленького принца» (за казкою-притчею «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері) учнями 7 класу під час проведення уроків-колективів.

Мета проекту: допомогти учням досягнути ідейно-художній зміст казки-притчі «Маленький принц», її філософський зміст та гуманістичну спрямованість.

Завдання проекту:

– формувати навички аналізу художнього тексту;

– визначити його алегоричний зміст;

– розвивати навички асоціативного та абстрактного мислення;

– упроваджувати медіаграмотність у контексті вивчення літературного твору;

– виховувати в учнів свідоме ставлення до життя, бажання самовдосконалюватися.

Хід реалізації проекту:

– реклама проекту / казка-притча «Маленький принц» стоїть окремо в творчості письменника-льотчика. Невеликий за обсягом твір, що написаний незадовго до загибелі Антуана де Сент-Екзюпері, зовсім не схожий на інші. «Дитяча» казка письменника мудра й людяна. А її автор не тільки поет, але й філософ. Це – поетична казка про мужність і просту мудрість дитячої душі, такі важливі «недитячі» поняття, як життя і смерть, любов і відповідальність, дружба та вірність. Малюнки до книги виконані самим автором і не менш талановиті, ніж сама книга. Важливо, що це не просто ілюстрації, а органічна частина твору в цілому: сам автор і герої казки весь час посиляються на малюнки й навіть сперечаються про них. «Адже дорослі спочатку були дітьми, лише мало хто з них про це пам'ятає», – зазначає Антуан де Сент-Екзюпері в присвяті до книги/;

– віртуальна мандрівка за маршрутом Маленького принца /на основі тексту/ учнями за допомогою комп'ютерної анімації;

– перегляд фільму за твором «Маленький принц»; ліцеїсти порівнюють текст з екранізацією казки-притчі;

– створення іміджу-образу Маленького принца / даний вид роботи базується відповідно до принципів іміджелогії;

– «написання» скрайбінг-історії для Маленького принца /учні вигадують символ, позначку, у якій будуть закодовані основні відомості, риси характеру героя. Усе залежить від уяви учнів, але обов'язково ці позначки повинні відповідати змістові тексту. Учасники проекту пропонують свої символи-коди, виокремлюючи, на їхню думку, найважливішу характеристику для героя. Другий етап – це замальовування сюжету, використовуючи основні позначки героя, при цьому ще раз проговорюємо основні події, характеризуючи персонажа, його вчинки, висловлюючи власну точку зору, позицію щодо певної ситуації, пропонуючи свої шляхи розв'язання проблеми. Для цього потрібно не тільки мати творчу уяву, а й обов'язково знати текст, тому цей метод ще сприяє й розвитку зацікавленості учнів у читанні;

– відокремлення фейкових висловлювань від істинних:

1. Дорослі ніколи нічого не можуть збагнути самотужки, а діти втомлюються тлумачити їм очевидне.

2. Ось моя таємниця. Вона дуже проста: лише серце добре бачить. Найголовнішого не побачиш очима.

3. Якщо Бог хоче зробити тебе щасливим, то він веде тебе найважчою дорогою, тому що легких шляхів до щастя не буває.

4. Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив.

5. Щастя – це і є шлях.

6. Шукати треба серцем.

7. Щастя не може бути гучним. Воно тихе. Затишне. Рідне.

8. Що за дивний народ ці дорослі!

9. Душі не старіють, вони або народжуються старими, або залишаються юними назавжди.

10. Кожна людина повинна прагнути до своєї планети.

11. Якщо Бог хоче зробити тебе щасливим, то він веде тебе найважчою дорогою, тому що легких шляхів до щастя не буває.

12. Життя коротке. У ньому нема часу для суму, завжди обирай щастя.

Зважаючи на щорічне зростання кількості користувачів інтернетмережі, серед яких дедалі більше дітей і підлітків, до мініпроєкту «Медіапростір: знай і розрізняй» долучилися й учні 6-7 класів, які провели власне дослідження.

Мета проєкту: навчити учнів відрізняти факти від суджень, маніпуляцій та відвертої брехні, формувати стійку мотивацію до безпечної поведінки в інтернеті.

Завдання:

– навчити ліцеїстів відбирати і відрізняти важливу, правдиву, фактологічну інформацію;

– сформувати навички життєвого таймінгу, безпечної взаємодії в мережі;

– визначити власний рівень медійної залежності, розвитку в собі критичного мислення.

Хід реалізації проєкту:

– вправа «Асоціації зі словами «інформування», «пропаганда», «маніпуляція» та «фейки». Під час колоквиумів та уроків-дискусій (особливо під час карантину, коли класні керівники щотижня проводили онлайнзустрічі зі своїми вихованцями) через практичні завдання було з'ясовано ознаки даних понять та небезпеки маніпуляцій і шейків;

– знайомство з курсом «Медіаграмотність: практичні навички» на prometheus.org.ua. Зокрема, увагу учнів було зосереджено на практичному вмінні виявляти фейки та розпізнавати їх, здатності логічно обґрунтовувати позицію, співпрацювати з іншими людьми;

– навчальна гра «Медіазнайко» / <https://www.aup.com.ua/Game/index.html> /: пройшовши крок за кроком 9 етапів, ліцеїсти мали можливість дізнатися, як працюють медіа та більш критично формувати власне медіаполе;

– медіаосвітня гра «Пригоди Літератуса» / <https://www.aup.com.ua/mediaosv/onlayn-gra-prigodi-literatusa/>. Підлітки разом з юним принцом вирушали на пошуки Верітас, викраденої Маніпулісом; оцінювали достовірність і правдивість інформації; удосконалювали навички компетентного медіаспоживача;

– тренінг «Мое медіаполе». Зважаючи на необхідність визначення власного рівня медійної залежності, розвитку в собі критичного мислення та більшої довіри власному досвіду особистого спілкування, а не лише віртуальній формі комунікації, учні вираховували середню кількість хвилин /годин/ на добу, які витрачають на різні види комунікації, коли одночасно споживається інформація з різних джерел, так би мовити, «фонові» (перегляд електронної пошти, спілкування в соціальних мережах при ввімкненому телевізо-

рі або під звуки радіо). Проаналізована ситуація свідчить про те, що 70% шестикласників на перегляд телебачення витрачають щодня 1-2 год. (76% 11-класників); 43% – від 3 до 5 год. на інтернет (58% старшокласників); щодо перебування в соціальних мережах, то 55% дітей 6 класу та 75% 17-літніх також не менше 2 год. витрачають на даний вид заняття. Діагностика власного медіаполя змусила ліцеїстів замислитися про зміну якості інформаційних й комунікаційних пріоритетів, зменшення свого віртуального спілкування на користь реальному, поступове звільнення від медіазалежності;

– проведення дослідження та презентація отриманих результатів. Упродовж двох тижнів семикласники опитували учнів 6 та 11 класів щодо розуміння ними понять «пропаганда», «джинса» тощо, узагальнювали та систематизували отримані дані. Ліцеїстами було з'ясовано, що 1,4% старшокласників вважають пропаганду непотрібною річчю, яка шкодить здоров'ю; 3,12% – неправдою, перебільшенням; 4,17% не розуміють поняття; 1,67% – як нав'язування думок та ідей. Щодо думок 12-річних учнів, то 2,9% переконані, що це неправдива інформація; 5% – як нав'язування ідей та булінг, небезпека; 13,67% – контрабанда та бандитизм. Зазначимо, що «джинса» як професійний термін зі сфери журналістики (джинса – сленгове слово, яке використовується переважно в медійній спільноті.

Синонім терміна «прихована реклама». Означає зумисну приховану рекламу чи антирекламу, подану у вигляді новин, авторських текстів, аналітики й телевізійних програм тощо) не було пояснено жодним з опитуваних.

Висновки. Завдання сучасного педагога – не лише навчити дітей розрізняти фейкові новини чи маніпулятивні впливи, а й робити судження, особливо коли молодь стоїть на порозі дорослого життя й приймає рішення. Цінності ж формуються як батьками та вчителями, так і за допомогою інтернет, соціальних мереж і телебачення. Тож треба розвивати критичне мислення учнів та освітан з метою об'єктивного сприйняття різнопланової інформації. Процес роботи з медіаграмотності в Науковому ліцеї № 3 інтегровано в освітній процес, зокрема, в предмети гуманітарного циклу. Роботу з ліцеїстами спрямовано на формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь повноцінної інтерпретації, навчання різним формам самовираження за допомогою медіатехніки.

Основною формою організації інноваційної освітньої діяльності є навчально-дослідницькі проекти, які є складовою створення умов для пошуку, інтеграції фактичних знань і умінь, освоєння нових способів діяльності, самостійного конструювання отриманих знань, набуття медіаінформаційних компетентностей.

Список літератури:

1. Вивчай та розрізняй (L2D): медіаграмотність для школярів, «Всеосвіта». URL: <https://vseosvita.ua/news/vivcay-ta-rozriznaj-l2d-mediagramotnist-dla-skolariv-46.html> (дата звернення: 15.08.2020).
2. Навчання медіаграмотності громадян. Посібник для тренерів. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Short_version_CMLP_manual_ua.pdf (дата звернення: 17.08.2020).
3. Шевченко І.І. Як створити підлітковий мультимедійний ЗМІ. URL: <http://www.skrepka-media.com.ua/index.php/masterklas/pressklas/item/172-> (дата звернення: 15.08.2020).
4. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність. Критичне мислення у мультимедійному світі / Підручник для вчителя. Перекл. з англ. Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. С. 95–100.
5. Бойко С.Т. Медіаграмотність як основа інформаційно-психологічної безпеки особистості в сучасних умовах. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2015. № 6. С. 18–24.
6. Рибіна Ю.О. Модель розвитку медіаграмотності учнів у процесі створення та функціонування шкільної газети. *Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи*. Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2017. С. 231–236.

References:

1. Vivchaj ta rozriznyaj (L2D): mediahramotnist' dlya shkolyariv, "Vseosvita". Retrieved August 15, 2020 from: <https://vseosvita.ua/news/vivcay-ta-rozriznaj-l2d-mediagramotnist-dla-skolariv-46.html>
2. Navchannya mediahramotnosti hromadyan. Posibnyk dlya treneriv. Retrieved August 17, 2020 from: https://www.aup.com.ua/uploads/Short_version_CMLP_manual_ua.pdf
3. Shevchenko, I. (2016). Yak stvoryty pidlitkovyj mul'tymedijnyj ZMI [How to create a multimedia news outlet for teenagers]. Retrieved August 15, 2020 from: <http://www.skrepka-media.com.ua/index.php/masterklas/pressklas/item/172->
4. Shejbe, S. (2014). *Mediahramotnist'. Krytychne myslennya u mul'tymedijnomu sviti*. Pidruchnyk dlya vchytelya (pp. 95–100). Kyiv: Centr Vil'noyi Presy, Akademiya ukraiyins'koyi presy. (in Ukrainian)
5. Bojko, S. (2015). Mediahramotnist' yak osnova informacijno-psyxolohichnoyi bezpeky osobystosti v suchasnyx umovax. *Ukrayins'kyj psyxoloho-pedahohichnyj naukovyj zbirnyk*, vol. 6, pp. 18–24. Lviv: Lviv. ped. spil'nota. (in Ukrainian)
6. Rybina, Yu. (2017). Model' rozvytku mediahramotnosti uchniv u procesi stvorennya ta funkcionuvannya shkil'noyi hazety. Materialy V Mizhnarodnoyi naukovu-metodychnoyi konferenciyi. *Praktychna mediahramotnist': mizhnarodnyj dosvid ta ukraiyins'ki perspektyvy* (pp. 231–236). Kyiv: Centr Vil'noyi Presy, Akademiya ukraiyins'koyi presy. (in Ukrainian)